

ЯВОРСЬКА Н. О.,

доктор філософії з галузі «Право»

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.10>

ОЗНАКИ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена з'ясуванню основних рис сучасного механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави. Зазначається, що механізмом правового регулювання реалізації соціальної функції держави постає особливе соціально-правове явище, а саме складна й багатофункціональна система різногалузевих (у сфері дії приватного і публічного права) юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання відносин у соціальній сфері, наслідком чого є формування упорядкованих законодавством умов для законодавчо передбаченої діяльності з приводу забезпечення, охорони й захисту соціальних прав людини. Для розглядуваного механізму характерною є сукупність низки особливих ознак. По-перше, цей механізм правового регулювання характеризується наявністю певної мети та виконанням комплексу завдань (цілей). При цьому метою цього механізму є упорядковувачий (унормовувачий) правовий вплив на суспільні відносини в соціальній сфері, яким формується нормативна основа для задоволення потреб людини в її соціальній безпеці, шляхом забезпечення, охорони й захисту соціальних прав людини. По-друге, механізм правового регулювання, який забезпечує реалізацію соціальної функції держави, є юридичною конструкцією, що включає її структурні компоненти. По-третє, розглядуваний механізм проявляється в практичній площині через діяльність органів державної влади. У висновках до статті узагальнюються результати дослідження та вказується, що відповідний механізм виступає як особливе соціально-правове явище, в якому безпосередньо втілюється обов'язок держави діяти як соціальна держава. Це пояснюється тим, що саме в соціальній державі реалізація її соціальної функції розпочинається зі встановлення нормативних заходів для регулювання відносин у соціальній сфері, а без створення відповідної нормативної бази органи публічної влади не можуть здійснювати соціальну функцію держави, приймаючи до уваги вимоги ч. 2 ст. 19 Конституції України.

Ключові слова: держава загального добробуту, механізм правового регулювання, правове регулювання, правовий механізм, реалізація соціальної функції, соціальна безпека, соціальна держава, соціальна функція.

Yavorska N. O. Signs of the mechanism of legal regulation of the implementation of the social function of the state

This paper explores the principal features of the modern mechanism of legal regulation underpinning the state's social function. It is noted that such a mechanism constitutes a special socio-legal phenomenon – namely, a complex, multifunctional system of varied legal tools (spanning both private and public law) that govern relationships in the social sphere. The result is a legislatively structured environment in which the activities associated with guaranteeing, safeguarding, and protecting social human rights can take place. Several distinctive attributes characterize this mechanism of legal regulation. First, it aims to systematically normalize the legal

impact on public relations within the social sphere, thus creating the normative foundation necessary for meeting societal needs in the realm of social security by protecting and upholding social human rights. Second, this mechanism can be conceived of as a legal construct comprising structural components such as its regulatory framework; a system of principles guiding the state's social function; institutional and organizational underpinnings; subjective rights and legal obligations; authoritative acts by law enforcement bodies; and various methods and functions of regulation. Third, this mechanism manifests in practice through the activities of public authorities. The conclusions of this paper summarize the study's findings, highlighting that the mechanism in question serves as a specialized socio-legal phenomenon through which the state's obligation to function as a welfare state is concretely realized. This occurs because, in a welfare state, the execution of its social function commences with the establishment of regulatory measures that govern relations in the social sphere. Absent this regulatory structure, public authorities cannot effectively fulfill the state's social function – particularly under the requirements set forth in Part 2 of Article 19 of the Constitution of Ukraine.

Key words: *implementation of social function, legal mechanism, legal regulation, mechanism of legal regulation, social function, social security, social state, welfare state.*

Постановка питання. Осмислюючи широко використовувані в сучасній теорії права поняття, як «правовий механізм» та «механізм правового регулювання», можна дійти висновку, що ці категорії органічним чином співвідносяться крізь призму оцінки їх статичного і динамічного прояву (тобто об'єктивного стану). Враховуючи це зазначимо: якщо для правового механізму характерно переважно статичний стан, то механізму правового регулювання – динамічний характер об'єктивації. У цьому контексті необхідно підкреслити, що правовий механізм є системою правових норм та інших структурних елементів, у той час, як механізм правового регулювання передбачає наявність як сукупності правових актів і приписів, що містяться в них (і ряд інших елементів юридично значущої дійсності), так і юридичних фактів (зокрема, правовідносин, актів реалізації та застосування права). Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що у феноменологічному сенсі механізм правового регулювання реалізації соціальної функції держави є соціально-правовим явищем, яке безпосередньо відображає обов'язок держави бути соціальною, тобто забезпечувати належний рівень соціальної безпеки для громадян та ін. груп людей, які потребують забезпечення їх соціальної безпеки. В інструментальному контексті цей механізм є складною і багатофункціональною системою юридичних засобів з різних галузей права (приватного та публічного), за допомогою якої здійснюється правове регулювання відносин у соціальній сфері. Означені дії призводять до формування законодавчих умов для діяльності із забезпечення, охорони та захисту соціальних прав людини, передбаченої законом. Отже, механізм правового регулювання реалізації соціальної функції держави є складною юридичною конструкцією, яка потребує теоретичної конкретизації, що обґрунтовує необхідність з'ясування та аналізу її ключових ознак.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Особливі риси механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави по сьогоднішній день ще не досліджувались українськими ученими, хоча на сьогоднішній день багатьма науковцями розкривались особливості механізму правового регулювання окремих аспектів соціально-правових відносин і процесів, що стосуються реалізації соціальної функції держави, серед яких: Ю. І. Артюх [1], К. В. Бориченко [2], М. О. Мішук [3], Д. Ю. Нестеров [4], С. О. Сільченко [5], Я. В. Сімутіна [6], В. М. Шкода [7, с. 66–85] та ін. Отже, на сьогодні сформовано теоретичний фундамент, на якому може бути уточнено ключові ознаки зазначеного механізму.

Відтак, **метою** статті є з'ясування основних ознак механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі **завдання**: 1) окреслити визначення поняття «механізм правового регулювання реалізації соціальної функції держави»; 2) окреслити основні риси розглядуваного механізму; 3) проаналізувати виокремлені особливості механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави; 4) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід зауважити, що механізмом правового регулювання реалізації соціальної функції держави постає особливе соціально-правове явище, а саме складна й багатофункціональна система різногалузевих (у сфері дії приватного і публічного права) юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання відносин у соціальній сфері, наслідком чого є формування упорядкованих законодавством умов для законодавчо передбаченої діяльності з приводу забезпечення, охорони й захисту соціальних прав людини.

Комплексно осмислюючи сучасний зміст цього механізму можемо дійти висновку, що до ключових рис цієї юридичної конструкції належать, насамперед такі особливі ознаки цього механізму правового регулювання:

1. Механізм правового регулювання, який забезпечує реалізацію соціальної функції держави, характеризується наявністю певної мети. Українськими правниками цілком справедливо констатується, що в юридичному контексті мету слід тлумачити, як «очікуваний і формально описаний юридично значимий орієнтир у вигляді досягнення протягом визначеного періоду часу певного правового стану (чи статусу) предметів, об'єктів (чи суб'єктів) шляхом здійснення компетентних певних дій (утримання від вчинення певних дій), якими використовуються певні інструменти, котрими формуються умови для досягнення відповідного стану (статусу)» [8, с. 63]. Крізь призму такого розуміння мети правниками інтерпретуються «орієнтири» різних об'єктів і предметів правової дійсності, зокрема, й правових механізмів. Наприклад, І. Д. Ванчук під кінцевою метою правового регулювання пропонує розуміти «створення юридично оформленої моделі суспільних відносин, які входять до предмета правового регулювання, поведінки та діяльності суб'єктів права» [9, с. 9]. Таким чином, можна зробити висновок, що мета правового регулювання ідентична меті правового впливу. Однак ця позиція не є достатньо точною, адже результатом правового регулювання є формування нормативної моделі суспільних відносин, що входять до його предмету, а також визначення поведінки та діяльності суб'єктів права. Водночас, результатом такого правового впливу є досягнення відповідності фактичної поведінки суб'єктів права цим нормативним моделям, що здійснюється через інформаційний та ціннісно-мотиваційний вплив, правове виховання тощо. З огляду на вказане, варто підкреслити, що кінцева мета правового регулювання в цілому полягає у створенні умов для ефективного функціонування права, перетворення його на дієвий інструмент соціальної інженерії та, таким чином, у визнанні суспільством фундаментальних правових засад і цінностей.

При цьому слід мати на увазі, що «мета існування, функціонування (здійснення) будь-якого суб'єкту (предмету, процесу) визначає динамічну об'єктивацію цього суб'єкту (предмету, процесу) в практичній дійсності, зводячи її до певної логічної форми, розумності і раціональності якої обумовлюється достатньою адекватністю відповідної мети, а більш точно – розумністю та раціональністю того, хто визначає цю мету» [8, с. 63]. Тобто, мета правового регулювання реалізації соціальної функції держави в конкретному практичному сенсі має більшу вагу, аніж мета соціальної функції держави, її реалізації. Це має значення в тому сенсі, що якщо мета реалізації соціальної функції держави не збігається з метою правового регулювання її здійснення, то внаслідок такого правового регулювання можуть виникнути такі недопустимі в соціальній державі наслідки: по-перше, буде викривлена сама суть соціальної функції держави; по-друге, соціальна функція не набуде тієї форми, якої фактично потребують люди та суспільство в правовій, демократичній і соціальній державі та ін.

При цьому слід мати на увазі, що основною метою механізму правового регулювання загалом, як вважають вчені, «є упорядкування та задоволення потреб та інтересів суб'єктів»

[10, с. 131]. Враховуючи це, можемо дійти думки, що метою механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави є упорядковувачий (унормовувачий) правовий вплив на суспільні відносини в соціальній сфері, яким формується нормативна основа для задоволення потреб людини в її соціальній безпеці, шляхом забезпечення, охорони й захисту соціальних прав людини.

2. Механізм правового регулювання, який забезпечує реалізацію соціальної функції держави, характеризується наявністю певних завдань (цілей), які цей механізм виконує. В практичній дійсності механізми виконання функцій держави відзначаються тим, що вони характеризуються певним, вимірюваним соціальним результатом, а саме – перетворенням (збереженням) соціальної дійсності у бажаній для суспільства та держави формі. З огляду на це, правові механізми, зокрема й ті, що стосуються реалізації функцій держави, не лише мають певну мету, але й спрямовані на її досягнення, орієнтуючись на певні результати. Так само й будь-який механізм правового регулювання характеризується комплексом певних цілей (завдань), спрямованих на досягнення мети такого механізму, які не можуть бути неузгодженими з метою механізму, сутністю функцій держави, які реалізуються в рамках механізму, а також – не можуть бути соціально безпідставними [11, с. 42]. Що ж стосується механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави, то його ключовими завданнями є: по-перше, формування актуальної, адекватної та ефективної (гнучкої, раціональної) нормативної, інструментальної основи діяльності законодавця, суб'єктів публічної адміністрації та суду щодо здійснення прямої чи опосередкованої владної діяльності, результатом якої є збільшення рівня соціальної безпеки людини і громадянина, груп людей в Україні; по-друге, ідентифікація суспільних відносин в соціальній сфері та в інших сферах, які позначаються на соціальній безпеці осіб, є неврегульованими та потребують державного упорядкування задля усунення соціальних ризиків, які існують у відповідних відносинах, або ж зниження їх шкідливого впливу на людей; по-третє, закріплення соціальних прав людини і громадянина, груп людей, а також регламентація порядку забезпечення та інституційного, захисту цих прав, здійснюваного на національному та/або на міжнародному рівнях; по-четверте, визначення категорій громадян, яким належать ті чи інші соціальні права; по-п'яте, створення організаційних, матеріальних і нематеріальних умов безбар'єрного набуття та реалізації соціальних прав людини і громадянина, груп людей; по-шосте, регламентація контролю та нагляду в соціальній сфері, враховуючи також визначення заходів ідентифікації порушень в соціальній сфері; по-сьоме, визначення стратегічних орієнтирів розвитку національного соціального законодавства, стандартів поглиблення розвитку держави в якості соціальної держави.

3. Механізм правового регулювання, який забезпечує реалізацію соціальної функції держави, є юридичною конструкцією, що включає її структурні компоненти. У рамках аналізу цієї характеристики слід наголосити, що правове регулювання як процес нормативного впорядкування суспільних відносин використовує виключно правові інструменти та засоби. При цьому практичне застосування цих засобів у жодному разі не може бути фрагментарним (або ж несистемним), а тому всі правові засоби (власне, й способи) в процесі правового регулювання повинні здійснювати системний вплив на поведінку суб'єктів права у відповідних суспільних відносинах, що підлягають нормативному упорядкуванню (забезпеченню їх юридичної визначеності). При цьому, вказуючи на те, що використання відповідних засобів має виключно комплексний характер, важливо розуміти, що така «комплексність» є фундаментальною характеристикою механізму, сутність якого нами з'ясовується. Тому можна зробити цілком логічний висновок, що механізм правового регулювання у цілому включає систематизовану сукупність елементів правової реальності, тобто систему послідовно пов'язаних правових методів і засобів, які мають регулятивний вплив (як на суспільні відносини, так і на поведінку окремих осіб).

З викладеного випливає, що практично будь-який механізм у сфері дії права, в тому числі механізм правового регулювання соціальної функції держави, не є простою, суто статичною сукупністю елементів, а є упорядкованою системою, що характеризується наявністю

прямих і зворотних зв'язків між своїми складовими елементами. Крім того, аналізуючи характеристики системи елементів такого механізму, важливо розуміти й те, що ці засоби (також і методи), безумовно відповідаючи принципу правової законності, загалом забезпечують нормотворчій діяльності суб'єкта владних повноважень необхідну міру легітимності (як і діяльності, що регламентується в такому випадку). Отже, у цьому науковому дослідженні важливо наголосити, що в структурі механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави мають бути присутні насамперед складові елементи, які забезпечують легітимність як правотворчої діяльності суб'єкта нормотворення, так і законність подальшого здійснення соціальної функції держави, що критично важливо у контексті вимог правової законності, проголошеної конституцією-давцем у ч. 2 ст. 19 Основного Закону України.

При аналізі змісту механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави слід мати на увазі, що цей механізм є частиною відповідного соціального механізму, що своїм змістом охоплює різні за своєю природою соціальні засоби впливу на суспільну сферу. При цьому досліджуючи сутнісний зміст соціального механізму правового регулювання [див., напр.: 12, с. 20–21], ми доходимо висновку, що цей механізм включає п'ять основних груп засобів впливу. Перша група – сукупність правових явищ, серед яких особливе значення мають правові норми, правові відносини, акти порушення законодавства, інші юридично значущі дії та рішення. Друга – система створених та втілених у практичну дійсність духовних цінностей. Третя – стан правосвідомості індивіда, груп громадян, а також суспільства загалом. Четверта – юридично значимі рішення, прийняті людьми у процесі своєї діяльності, створені задля досягнення матеріальних чи духовних благ чи вдосконалення правової дійсності. П'ята – рівень правової законності та правопорядку, а також ступінь ймовірності виникнення чи посилення вже існуючих ризиків для правопорядку та правової законності. Так слід зазначити, що аналізований механізм правового регулювання реалізації соціальної функції держави як різновид соціального механізму відображає у своєму змісті лише правову компоненту відповідного соціального механізму правового регулювання. Це закономірно, враховуючи вищевикладені позиції щодо природи засобів і методів даного механізму. Відтак, доходимо висновку, що в узагальненому вигляді зміст механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави складають такі його елементи: 1) нормативно-правові засади; 2) система принципів реалізації соціальної функції держави, узгоджених із загальноправовими принципами, галузевими принципами соціального права; 3) інституційні та організаційні засади; 4) суб'єктивні права та юридичні обов'язки; 5) владні акти правозастосовних органів; 6) методи регулювання; 7) функції регулювання.

4. Механізм правового регулювання, який забезпечує реалізацію соціальної функції держави, проявляється в практичній площині через діяльність органів державної влади. Аналіз мети та завдань правового регулювання дозволяє стверджувати, що зазначені правові категорії можуть здаватися суто суб'єктивними, але це твердження є справедливим лише при поверхневому розгляді означеного питання. Глибше вивчення цих категорій дає змогу чітко усвідомити, що вони, принаймні в правових, демократичних і соціально орієнтованих державах, обумовлені об'єктивно існуючими суспільними відносинами, певними публічно-правовими та приватно-правовими процесами в державі (наприклад, на ринках праці та зайнятості), а також факторами, що впливають на соціальну безпеку особи, громадянина чи груп людей. Ця позиція є цілком зрозумілою, адже цілі, які мають суспільну значущість і закріплюються в законодавстві, формально відображають наявні суспільні відносини. Однак відповідне «відображення» не є пасивним процесом, а результатом активної діяльності суб'єктів владних повноважень, спрямованої на управління суспільним розвитком з урахуванням потреб суспільства та держави в сфері забезпечення соціальної безпеки держави. У цьому контексті слід зазначити, що таке закріплення та активне трансформування суспільних відносин здійснюється через діяльність суб'єктів, наділених відповідними повноваженнями та які представляють державу. Це зумовлено тим, що держава, виконуючи свою соціальну функцію, реалізує її шляхом здійснення регулятивної функції, закладаючи нормативну основу для власної публічно-владної діяльності. При цьому вища нормативна база закріплена в суспільному договорі – Конституції України, а вторинна нормативна

основа – в актах законодавця, сформованого представниками Українського народу як найвищої влади в державі.

Висновки. В сучасній доктрині соціального права України сформувалося загальне розуміння механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави. Хоча цьому питанню і не приділяється достатньо уваги в науковій літературі, сутність цього механізму можна визначити, беручи до уваги такі аспекти: по-перше, природу правового механізму та механізму правового регулювання; по-друге, зміст правового регулювання та особливості правового регулювання реалізації соціальної функції держави; по-третє, специфіку наявних механізмів реалізації функцій держави загалом і соціальної функції держави, зокрема. При цьому саме з'ясування ключових рис вказаного механізму методологічно уможливило чітке розуміння сутнісного змісту механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави, як такого. Відтак, при дослідженні такого механізму необхідно мати на увазі, що він: характеризується наявністю певної мети; характеризується наявністю певних завдань (цілей), які цей механізм виконує; є юридичною конструкцією, що включає ряд складових елементів; проявляється в практичній площині через діяльність органів державної влади. З врахуванням цього слід зауважити, що відповідний механізм виступає як особливе соціально-правове явище, в якому безпосередньо втілюється обов'язок держави діяти як соціальна держава. Це пояснюється тим, що саме в соціальній державі реалізація її соціальної функції розпочинається зі встановлення нормативних заходів для регулювання відносин у соціальній сфері, а без створення відповідної нормативної бази органи публічної влади не можуть здійснювати соціальну функцію держави, приймаючи до уваги вимоги ч. 2 ст. 19 Основного Закону України.

Список використаних джерел:

1. Артюх Ю. І. Правове регулювання соціального забезпечення вимушених переселенців: порівняльний аспект. *Соціальне право*. 2017. № 1. С. 214–222.
2. Бориченко К. В. Механізм правового регулювання відносин у праві соціального забезпечення. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 14 (27). С. 34–39. doi:10.21272/legalhorizons.2019.i14.p34.
3. Міщук М. О. Структура механізму правового регулювання соціального партнерства у трудовому праві. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2013. № 1-2. С. 130–140.
4. Нестеров Д. Ю. Механізми правового та організаційного забезпечення пенсійного страхування в Україні. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2011. № 1. С. 43–49.
5. Сільченко С. О. Механізм правового регулювання соціального страхування: теоретичні аспекти. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 294–300.
6. Сімутіна Я. В. Щодо механізму правового регулювання трудових відносин у сучасних умовах. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 188–192.
7. Шкода В. М. Правове регулювання соціального захисту працівників митних органів : дис. ... д-ра філос. : 081. Київ, 2023. 256 с.
8. Гладкий В. В. Ознаки правового механізму забезпечення антикорупційної безпеки. *Сучасні погляди на реформування законодавства : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Полтава, 25–26 жовтня 2018 р.)*. Херсон : Молод. вчен., 2018. С. 62–66.
9. Ваньчук І. Д. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 32, Т. 1. С. 7–10.
10. Голікова Є. О. Юридичний механізм реалізації трудових прав працівників: поняття та мета. *Європейські перспективи*. 2012. № 4, Ч. 2. С. 130–134.
11. Бабич Н. О. Мета та завдання механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави. *Соціальне право*. 2021. № 3.
12. Валігура К.Ю. Механізм правового регулювання: методологічний аспект. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2/1. С. 17–22.

